

РЕЦЕНЗИЯ

от Георги Иванов Митов, доктор по право, доцент в Юридическия факултет на Софийски университет „Св. Климент Охридски”, член на научното жури

на дисертационния труд на проф. д-р Маргарита Иванова Чинова на тема „Досъдебното производство. Теория и практика”

за присъждане на научната степен „Доктор на юридическите науки”

Уважаеми членове на научното жури,

I. Обща характеристика на дисертационния труд

1. Представеният дисертационен труд на проф. Маргарита Чинова на тема „Досъдебното производство. Теория и практика” е резултат на дългогодишни научни търсения и изследвания на автора в областта на досъдебното производство по наказателни дела. Той се явява естествено продължение и доразвитие на нейната монография – „Новите положения на досъдебното производство по НПК”, С.: Сиела, 2007 г., в която теоретично се изследват институтите на досъдебната фаза на наказателния процес в светлината на новия НПК. Сега след почти седемгодишна практика по прилагането му авторът анализира отново всички институти на досъдебната фаза, включително и правилата, свързани с процеса на доказването и новите принципи на наказателния процес, пречупени през задълбочен преглед на съдебната практика на Върховния касационен съд (ВКС) и Конституционния съд, и практиката на Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ).

2. Във вид на печатно издание дисертационният труд е в обем от 679 страници, включително библиография на използваната литература, която включва 189 източника на български, руски, френски, английски и немски език.

Като структура дисертацията се състои от въведение, седем глави и заключение. Изложението е класическо – всяка глава е структурирана в параграфи, а те – в точки и подточки, в които тематично са обособени въпросите, свързани с предмета на изследването. Параграфите, точките и подточките са номерирани с последователни римски и арабски цифри в рамките на всяка глава.

3. Авторефератът отговаря на нормативните изисквания и представя точно рецензираното съчинение.

II. Съдържание на труда

1. Във въведението авторът очертава предмета на изследването и посочва основното съдържание на отделните глави и заключението.

2. Първа глава е посветена на два от новите принципи на наказателно-процесуалната ни система – централното място на съдебното производство и решаването на делата в разумен срок. На базата на задълбочен анализ на съдебната практика на ВКС и особено на практиката на ЕСПЧ авторът изяснява тяхното съдържание.

Авторът развива успешно тезата си, че принципът за централно място на съдебното производство (чл. 7, ал. 1 НПК) е отражение и доразвитие на идеите за организация на всяка правова държава, свързани с мястото на съдебната власт в системата на трите държавни власти и уникалната ѝ роля на гарант на основните права и свободи като общочовешки ценности. Изяснено е съдържанието на съдебния контрол, който се осъществява на досъдебното производство като е предложена и примерна класификация на различните форми на този контрол. Изследвани са и способите, чрез които се осъществяват различните форми на този контрол. Аргументирано е обоснована тезата, че същността и съдържанието на принципа за централното място на съдебното производство, изискват той да бъде преформулиран като съдебното производство – главно производство, което съответства и на ролята на съда, съгласно Европейската конвенция за защита на правата и основните свободи (ЕКПЧ), като главен субект на наказателния процес.

Съдържанието на втория принцип за разглеждането на делото в разумен срок (чл. 22 НПК) е разкрито на базата на изключително подробния и детайлен анализ на практиката на ЕСПЧ, както по делата срещу България, така и други водещи дела в тази насока. Приносен момент в изследването е систематичния анализ на практиката на Европейския съд за началния и краен момент, в рамките на който тече релевантният период за разумен срок и на тази база е анализирана българската правна уредба. В тази връзка са обобщени и трите фактора, за да се реши дали е спазено изискването за разумен срок – сложността на делото, поведението на обвиняемия и неговия защитник и поведението на държавните власти. В светлината на европейските стандарти на цялостен преглед и критичен анализ е подложена практиката на ВКС във връзка с приложението на този принцип.

С теоретична и практическа стойност е изследването на новите механизми за получаване на обезщетение за причинените вреди при прекомерно продължило наказателно производство по Закона за съдебната власт – новата глава трета „а“ (обн. ДВ, бр. 50 от 3 юли 2012 г.) и Закона за отговорността на държавата и общините за вреди – новият чл. 2б (обн. ДВ, бр. 98 от 11 декември 2012 г.). Анализирани са приложното поле на двата закона, предпоставките, легитимираният кръг от лица, които могат да търсят обезщетение и други. Подкрепа заслужава тезата на автора за алтернативност

на двата института – получаване на обезщетение и намаляването на наказанието при неспазване на изискването за разумен срок.

3. Във втора глава е разгледана организацията на досъдебната дейност.

Подробно е анализиран статута на различните разследващи органи – следовател, разследващ полицай, разследващ митнически инспектор, полицейски орган в МВР и митнически орган в Агенция „Митници”, тяхната предметна компетентност, взаимодействието им с прокурора и последиците от нарушаването на компетентността им. Аргументирана е тезата, че разследващите органи в това си процесуално качество и в рамките на своята предметна компетентност имат едно и също процесуално положение и едни и същи по характера си правомощия. Обоснован е изводът, че разследващите органи са органи на прокурора, които са му функционално подчинени, и нямат оперативна самостоятелност. Така този спорен въпрос в практиката намира теоретично обяснение и аргументация.

Особено полезен за теорията и практиката е раздел втори на тази глава, посветен на надзора за законност, упражняван от прокурора върху дейността на разследващите органи. Направена е детайлна дисекция на правомощията на прокурора по чл. 46, ал. 2, т. 1 НПК и чл. 196 НПК, като е обоснована тезата, че двете разпоредби се съотнасят помежду си не като обща към специална, а като обща и допълваща норма. На тази база е разграничен надзорът за законност, който упражнява наблюдаващия прокурор върху разследващите органи, от инстанционният контрол, който се осъществява от горестоящия прокурор върху дейността на непосредствено подчинените му прокурора по чл. 46, ал. 3 НПК. Аргументирано е оборена широко разпространената теза за ролята на прокурора като господар на досъдебното производство с оглед на новата философия на тази фаза на процеса. Прокурорът е господар на дейността, свързана с привличането към отговорност на лица, извършили престъпление от общ характер по смисъла на чл. 127, т. 3 от Конституцията на Република България (КРБ), т.е. на дейността, свързана с повдигане на обвинението пред съответния съд.

4. В Трета глава, е изследвано правното положение на гражданите – участници в досъдебното производство.

Детайлен анализ е направен на процесуалния статут на обвиняемия като централна фигура в наказателния процес. Изследвана е и е обобщена практиката на ВКС във връзка с правата на обвиняемия. В светлината на приетата наскоро Директива 2012 (13) ЕС от 22.05.2012 г. относно правото на информация в наказателното производство са разгледани отделните права, уредени в чл. 55 НПК. Разгледан е и друг европейски акт – Директива 2010/64/ЕС на Европейския парламент и на Съвета, относно правото на устен и писмен превод в наказателното производство, като е направен сравнителен анализ за съответствието на разпоредбите на НПК с европейските стандарти.

С голяма теоретична и практическа стойност е раздел втори, посветен на пострадалия. Подробно са изследвани предпоставките за конституирането на пострадали и е обобщена практиката на ВКС в тази насока. Специално във връзка с правата на ощетеното юридическо лице са направени критични бележки на съществуващата правна уредба и са обосновани важни изводи – то няма права на участие в хода на разследването под каквато и да било форма; за правото му да поиска обезпечаване на бъдещ иск не са предвидени гаранции; разследващият орган няма каквито и да било задължения, свързани с осигуряване правата на ощетеното юридическо лице, а прокурорът е длъжен единствено да го уведоми за отказа да се образува досъдебно производство и да му изпрати препис от постановлението за прекратяване на същото. В контекста на Директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25.10.2012 г. за установяване на минималните стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления и за замяна на Рамково решение 2001/220/ПВР на Съвета е съпоставена адекватността на правната уредба по НПК с европейските стандарти.

Специално внимание в раздел трети е отделено на фигурата на защитника – предпоставките за възникването и отделните видове защита. Успешно е обоснована тезата на автора, че хипотезата на задължително участие на защитник по чл. 94, ал. 1, т. 9 НПК, когато обвиняемият „не е в състояние да заплати адвокатско възнаграждение, желае да има защитник и интересите на правосъдието изискват това” е по своята същност доброволна защита по назначение. Тя е разграничена от доброволната защита по избор и от условно задължителната защита. Анализирани са новата фигура за нашия наказателен процес – на резервния защитник.

Приносен момент е изясняването на процесуалното положение на повереника в наказателното производство (раздел четвърти) и предложението *de lege ferenda* да се преразгледа сегашното му положение, когато НПК не му признава качеството на страна, а оттам и на самостоятелен субект на наказателния процес. В дисертационния труд е обоснован и друг важен теоретичен и практически извод, че след като накърняването на правата на повереника на досъдебната фаза не подлежи на съдебен контрол, то липсват гаранции за процесуални му права.

5. Като особено достижение на изследването може да се посочи глава четвърта за мерките за процесуална принуда.

В раздел първи са анализирани и обобщени европейските стандарти за установяването и налагането на принуда – законоустановеност на принудата като условие за нейната легитимност, мерките за принуда да преследват правомерна цел, принудата да бъде пропорционална на преследваната цел и лицето, на което е наложена мярка за принуда да има осигурено право на достъп до съд. На базата на тези обобщения е аргументиран изводът, че българската държава е направила необходимото за осигуряването на тези стандарти.

Авторът формулира обобщени правила, които илюстрират общата характеристика на принудата по НПК. Мерките за принуда са класифицирани в три групи – мерки за неотклонение, други мерки за процесуална принуда и принудителни способности за доказване. Изяснена е непосредствената цел на различните мерки и тяхната правна природа. По този начин е доказана тезата, че мерките за неотклонение са класически превантивни мерки за принуда (с изключение на двата случая по чл. 61, ал. 5 НПК и чл. 66 НПК, когато тя е санкция за неизпълнение на предписано процесуално задължение).

Направено е същностно разграничаване на прокурорското задържане, задържането под стража и административното задържане за 24 часа по ЗМВР. В светлината на осъдителните решения на Европейския съд за несъответствието на нашето законодателство с изискването на чл. 5, ал. 3 ЕКПЧ за съевременно изправяне пред съд на лицето, задържано от несъдебен орган, се предлагат два варианта за изменение на НПК – или да се редуцира максималният срок на прокурорското задържане по чл. 64, ал. 2 НПК от 72 на 48 часа, или да се въведе нарочен текст, който да установи забрана за кумулиране на административното и прокурорското задържане.

Изяснено е съдържанието на другите мерки за процесуална принуда (различни от задържането под стража). На базата на системен анализ на съдебната практика и практическите проблеми при прилагането им с оглед на тяхната ефективност са направени от автора предложения за усъвършенстване на правната им регламентация.

6. В пета глава са разгледани шестте най-важни етапа от развитието на разследването като първи стадий на досъдебното производство. Чрез използване на сравнителния метод на изследване авторът съпоставя общата процедура на тази фаза на наказателния процес с двете диференцирани форми – бързото и незабавното производство. Този съпоставителен теоретичен анализ и проследяването на практиката на съдилищата и разследващите органи са позволили да бъдат направени много полезни обобщаващи изводи и предложения за решаване на спорни хипотези и за усъвършенстване на законодателството.

Изследвани са подробно предпоставките за образуване на производството – законен повод, достатъчно данни за извършено престъпление от общ характер, компетентен орган и надлежен акт. Специално внимание е отделено на предварителната проверка и са формулирани и обобщени съдържателни разлики между проверката и разследването. Детайлно е анализирана и обяснена втората хипотеза за образуване на досъдебно производство в хипотезата по чл. 212, ал. 2 НПК. Отграничено е приложното поле на образуването на досъдебно производство при общата наказателна процедура по чл. 212, ал. 2 НПК и при бързото и незабавното производство по чл. 356, ал. 3 и чл. 362, ал. 3 НПК. Авторът предлага и решение на важен практически проблем, свързан с извършването

на оглед на местопроизшествие и избора за реда на започне на разследване – по общите правила, бързото, или незабавното производство.

Приносен момент е направеният критичен анализ на продължаващата дълги години неправилна практика (независимо, че разпоредба на чл. 214 НПК не поставя такова изискване) за вписване в постановлението за образуване на името на лицето, срещу което се образува производството.

В раздел втори е разкрито съдържанието на използваните в нашето законодателство юридически формули, които имат съществено значение за наказателния процес – привличане на обвиняем (чл. 219 НПК), повдигане на обвинение (чл. 242 НПК), привличане към отговорност (чл. 127, т. 3 КРБ), наказателно преследване (чл. 70 КРБ и чл. 80 и сл. НК), наказателно обвинение (чл. 6, т. 1 ЕКПЧ). Подкрепа заслужава предложението на автора, независимо от липсата на нарочен текст в НПК, разследващият орган да бъде длъжен да предяви протокола от първото действие по разследването срещу лицето.

Особено ценно в теоретично и практическо отношение е изследването на института на изменение на обвинението. Авторът надхвърля рамките на досъдебното производство и проследява в развитие този важен институт и гаранциите за защита на правата на обвиняемия. Мотивирано е предложение *de lege ferenda* във всички текстове на НПК изразът „закон за по-тежко наказуемо престъпление” да се замени с изречение „по-тежка правна квалификация”.

В раздел четвърти са подложени на цялостен анализ действията преди предявяването на разследването, като нов институт на досъдебната дейност. Изяснена е задачата и същността му като гаранция за срочното приключване на производството. Подробно е анализиран докладът на разследващия орган преди предявяване на разследването – неговата задължителност, фактическите предпоставки за докладване, формата, реда и начина на докладването, съществените процесуални нарушения и т.н.

Разгледани са основните характеристики на две от последните действия на първия стадий на досъдебното производство – предявяване и приключване на разследването. На базата на сравнително-правен анализ е очертана различната правна природа на предявяването на разследването и предявяването на обвинението.

Особено полезен е последният раздел, в който са изследвани сроковете за разследване. За първи път е подложен на цялостен анализ характерът на предвидените срокове за разследване и предпоставките и редът за тяхното удължаване. Приносен характер има цялостният анализ на разпоредбата на чл. 234, ал. 7 НПК и направени важни обобщаващи доктринерни и практически изводи.

7. В шеста глава е изяснен вторият стадий на досъдебното производство – действията на прокурора след приключване на разследването. Всяко едно

от правомощията на прокурора в чл. 242 НПК е анализирано детайлно и в светлината на относимата съдебната практика.

Приносен характер с теоретично и практическо значение е изясняването на правната същност на обвинителния акт като единственото средство чрез което: се реализира конституционното правомощие на прокурора за привличане към отговорност на лицата, извършили престъпление от общ характер. Очертани са разликите в предпоставките при повдигането на окончателното обвинение по чл. 246 НПК и предварителното обвинение по чл. 219 НПК.

Авторът прави теоретично обосновано класифициране на основанията за прекратяване на наказателното производство на общи, специални, специфични, реабилитиращи и нереабилитиращи. Цялостно е изследвано и правилото *non bis in idem* като основание за прекратяване на производството (чл. 24, ал. 1, т. 6 НПК) и практиката на съдилищата в тази връзка. От значение за теорията и практиката са направените обобщения за съдебния контрол върху прекратяването на производството от прокурора – кръга на лицата, които са надлежно легитимирани да подават жалба, уведомяването на заинтересованите лица; срока за обжалване, съдържанието на жалбата, пределите на контрола, който се осъществява от първоинстанционния съд.

Подкрепа заслужава и класификацията на основанията за спиране в три групи – общи, специални и специфични, и така групирани са подложени на цялостно изследване при съобразяване с практиката на ВКС и теоретичните достижения в тази насока.

Важен принос е анализът на правната същност и видовете актове, които издава прокурорът. За първи път е изследван съпоставително, като са обобщени и съдържателните разлики между съдебния и инстанционния контрол. Аналитично са изследвани и съпоставени и двата вида инстанционен контрол – единият, който се инициира служебно от горестоящия прокурор по негова собствена инициатива или по сигнал на заинтересовани лица (чл. 46, ал. 3 НПК), и другият, който се осъществява по жалба на заинтересовани лица (чл. 200 НПК), както и двата вида служебен инстанционен контрол – по чл. 243, ал. 9 НПК и по чл. 46, ал. 3 НПК.

8. Седмата глава е посветена на доказването. Тази глава, като и първа глава – за новите принципи на наказателния процес, надхвърля обхвата на темата на научното изследване за досъдебното производство. Те, обаче, са систематично свързани с разглежданата материя и тяхното изясняване допринася за по-пълно обхващане на материята на досъдебното производство.

Полезно е направеното изясняване на четирите признаци, които характеризират легално дефинирано понятие за доказателство (чл. 104 НПК). Авторът прави теоретически и практически разграничения от други сходни понятия – обстоятелства, доказателствени средства и фактически положения.

Анализирани са и познатите на доктрината видове доказателства – преки и косвени, първични и производни и обвинителни и оправдателни. Във връзка с веществените доказателства е обобщена практиката на съдилищата за доказателствената стойност на снимки от видеокамери, мирисови следи, случайно създадени фотоснимки, диапозитиви, кинозаписи, видеозаписи и т.н.

На подробен анализ е подложена новата разпоредба на НПК, с която за първи път се дава легална дефиниция на понятието доказателствени средства. Доказателствените средства са отграничени от доказателствата и от способите за доказване. Изяснено е съдържанието на писмените доказателствени средства като документи. Документите писмени доказателствени средства са разгледани в две групи – изготвени в хода и с оглед нуждите на процеса и изготвени извън и независимо от висящия наказателен процес. За първи път е доказана аргументирано тезата, че не всички документи – писмени доказателствени средства имат официална удостоверителна сила, както и че извънпроцесуалните писмени изявления, като жалбата на пострадалото лице, сметите обяснения по време на предварителна проверка, полицейската докладна и други са писмени доказателствени средства, които не се ползват с официална удостоверителна сила.

С практическа значимост е изясняването на важния проблем – могат ли да се използват по наказателните дела фотоснимки и звуко-, видео-, кинозаписи, които възпроизвеждат обстоятелствата от предмета на доказването, но са направени случайно, извън образувания процес и не по правилата на НПК.

Изключително полезно е изследването на законодателството и практиката, за да се направят съответните изводи за доказателствената сила и значение на данните, получени при използване на специални разузнавателни средства. Мотивирани са предложения за изменение на Закона за защита на класифицираната информация, за да се ограничи приложното поле на разглеждането на делата при закрити врати.

9. В Заключението в систематичен вид са дадени основните изводи от изследването.

II. Научни и научно-приложни приноси и достойнства на дисертационния труд

1. Ценността на този труд е в неговата уникалност и актуалност. След приемането на новия НПК в българската правна литература има голям брой публикации, посветени на едни или други институти на досъдебното производство. Представеното произведение е единственото цялостно изследване на досъдебната фаза на наказателното производство у нас. След седемгодишно приложение на новата концепция на досъдебното

производство, уредена в действащия НПК, се натрупа много практика и същевременно спорни въпроси. Изследването прави задълбочен анализ и търси отговори на тях, като прави обосновани предложения за тяхното разрешаване. Това го прави много полезно, както за теорията, така и за практикуващите юристи.

2. Редом с посочените конкретни приноси моменти и достойнства при анализа на съдържанието на дисертационния труд, могат да се очертаят допълнително и някои общи научни и научно-практически достижения, които увеличават полезността на това изследване.

Теоретичните разработки в представения труд надхвърлят рамките на досъдебната фаза. При разглеждането на институтите на досъдебното производство е проследено цялостното процесуално развитие не само в тази фаза, но и в съдебното производство. Изяснена е тяхната същност и основни характеристики. Подходът при този анализ е комплексен – изяснена е връзката и взаимодействието на всеки от тях с другите институти.

Направен е задълбочен анализ на новите идеи за организация на досъдебната дейност, характера на разследването като унифицирана форма за осъществяване на досъдебното производство, статута на разследващите органи и разликата в обема на тяхната предметната компетентност. За първи път след приемането на новия НПК са очертани параметрите и правните характеристики на надзора за законност, осъществяван от прокурора върху дейността на разследващите органи. Изследвана е и новата идея на законодателя за въвеждане на екипност при разследването.

От важно значение за теорията и практиката е анализирането на правата на обвиняемия съпоставително и сравнително-правно с европейското законодателство и практиката на ЕСПЧ. При този анализ са направени обосновани изводи за вече достигнатите и съществуващи по българското законодателство стандарти и онези, които предстои да бъдат въведени.

Цялостно е очертано процесуалното положение и правата на пострадалия на досъдебното производство. Полезно е изследването на правното положение на ощетеното юридическо лице в наказателния процес и разликата с правния статут на пострадалия физическо лице.

Видовете защита, осъществявана от защитник, са детайлно разработени и критично анализирани. Значим за теорията и практиката е аргументирането на нов вид защита по чл. 94, ал. 1, т. 9 НПК – доброволна защита по назначение. Тя е разграничена от доброволната защита по избор и от условно задължителната защита. За първи път е анализиран и новият регламент на назначаване на резервен защитник, като е доказана тезата, че в този случай защитата е по своята същност абсолютно задължителна.

Значим принос за доктрината и практиката е изследването и обобщаването на европейските стандарти при установяването и налагането на

принудителни мерки. На базата на същностно подобрани критерии се предлага и примерна класификация на принудителните мерки, регламентирани в НПК.

Значимо е отграничаването на приложното поле на образуването на досъдебно производство по общата наказателна процедура по чл. 212, ал. 2 НПК и по правилата на бързото и незабавното производство по чл. 356, ал. 3 и чл. 362, ал. 3 НПК. На критичен анализ е подложена продължаващата и до днес практика в постановлението да се вписва името на лицето, срещу което се образува производството.

Съпоставително са разкрити съдържанието на използваните в нашето законодателство юридически формули – привличане на обвиняем (чл. 219 НПК), повдигане на обвинение (чл. 242 НПК), привличане към отговорност (чл. 127, т. 3 КРБ), наказателно преследване (чл. 70 КРБ и чл. 80 и сл. НК), наказателно обвинение (чл. 6, т. 1 ЕКПЧ).

За първи път на цялостно изследване са подложени действията на прокурора преди предявяване на разследването като нов наказателнопроцесуален институт (чл. 226 НПК).

Теоретичен и важен практически принос се съдържа в цялостния анализ на характера на предвидените срокове за разследване и на предпоставките и реда за тяхното удължаване (чл. 234 НПК). Подложена е на цялостно изследване разпоредбата на чл. 234, ал. 7 НПК.

Важен принос е изследването за правната същност и видовете актове, които издава прокурорът.

За първи път е изследван съпоставително съдебният и инстанционният контрол върху актовете на органите на досъдебното производство, като са обобщени и съдържателните разлики между тях.

Приносен момент е изясняването на основни понятия в доказателственото право – доказателства, доказателствени средства и способности за доказване.

Съществен момент е анализът на използването на специални разузнавателни средства в процеса на доказване и предложенията за усъвършенстване на законодателството.

Работата е четивна, правилно структурирана и това я прави лесна за ползване. Написана е на точен юридически език. Поддържаните становища са обосновани и изразяват авторската позиция. Коректно са цитирани библиографските източници.

III. Заключение

Въз основа на изложеното считам, че представеният дисертационен труд на проф. д-р Маргарита Иванова Чинова на тема „Досъдебното производство. Теория и практика” съдържа теоретични обобщения и решения на научни и научно-приложими проблеми, които представляват значителен и

оригинален принос в науката. Поради това, на основание чл. 12, ал. 3 от Закона за развитие на академичния състав в Република България и чл. 37, ал. 1 от Правилника за приложението му, убедено предлагам на почитаемото научно жури да вземе решение за присъждането ѝ на научната степен „доктор на юридическите науки”.

София
04.09.2013 г.

Рецензент:
доц. д-р Георги Митов